

Marinela-Diana MARINESCU*

**DEVOLUȚIUNEA SUCCESORALĂ
PE LINIE FEMININĂ ÎN EVUL MEDIU**

***The Successoral Devolution on the Female Line
during the Middle Ages***

Abstract: *The status of women in the Middle Ages is related not only to the roles attributed to them by the society or by the Church, but it also has to do with their economic power and implicitly with what they used to receive from their parents or from their husbands after their deaths or at their weddings. Given the importance of the dowry and the inheritance for the medieval women's status in a society in which women did not work (in a contemporary sense), this paper aims to present the most important features of the inheritance system on female line in the Middle Ages in Europe and in the Romanian Countries.*

Keywords: *inheritance, Middle Ages, male privilege, dowry, primogeniture, Salic law.*

* * *

În Occident: *exclusio foeminarum* și înzestrarea fetelor

Pentru o mai bună înțelegere a devoluțiunii succesorale pe linie feminină în Evul Mediu și a pricipiilor care stau la baza acesteia este necesar să facem un salt considerabil înapoi, în vremea Evului Mediu timpuriu, când valurile de migratori s-au așezat pe teritoriile fostului Imperiu Roman. Felul în care migratorii, și în special germanicii, priveau aceste aspecte este de o importanță majoră pentru tema de față întrucât dreptul și cutumele acestor populații au influențat puternic organizarea socială ulterioară a țărilor europene, cu ecouri până în spațiul locuit de români.

---

* Ph.D. Candidate, "Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca, Romania; marineladianamarinescu@gmail.com.

Cercetare finanțată prin intermediul Programului Sectorial Operațional - Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, în cadrul proiectului POSDRU 159/1.5/S/137832 „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetare doctorală și post-doctorală”.

Date submitted: 5 June 2015

Revised version submitted: 20 June 2015

Accepted: 16 July 2015

La aceste populații migratoare, succesiunea pe linie feminină este în strânsă legătură cu statutul pământului: pe măsură ce acest regim al pământului se schimbă, se schimbă și principiile după care moșteneau femeile. Germanicii erau organizați ca o mare familie, aglutinată în jurul solidarității de neam, iar pământul pe care îl stăpâneau era indivizibil, stăpânit de toți membrii clanului, prin urmare nu putea fi transmis separat, cu titlu de proprietate individuală; dimpotrivă, pe măsură ce apare individualismul, iar pământul este asociat cu istoria clanului respectiv, apar și principii stricte de transmitere a pământului de la care, în majoritatea cazurilor, femeia era exclusă.

Dintre toți germanicii, vizigoții avea cel mai liberal principiu de devoluțiune succesorală: egalitatea sexelor. Fetele veneau la succesiunea părinților în deplină egalitate cu frații lor, atât în ceea ce privește natura bunurilor (*in omni parentum facultate*) cât și în ceea ce privește cantitățile (*equali divisione*), ele având inclusiv dreptul de a moșteni coroana¹. Această viziune egalitară se datorează faptului că, dintre toate legile barbare, *lex wisigothorum* au fost cele mai influențate de dreptul roman. O altă caracteristică a dreptului vizigot, inexistentă la celelalte triburi germanice, este regula *materna maternis, paterna paternis*, preluată de la romani: în caz de deces fără moștenitori, bunurile lui *de cujus* merg la ascendenții de la care a moștenit acele bunuri.

Deși *lex burgundionum* era și ea puternic influențată de dreptul roman, totuși în materie succesorală legislația burgunzilor este eminent germanică, excluzând femeia de la moștenirea pământului, dar nu și de la moștenirea celorlalte bunuri paterne. Explicația constă în relația pe care comunitatea familială o avea cu pământul (*sors*) pe care războinicii burgunzi îl primeau de la romanii cu care făcuseră o înțelegere asupra stăpânirii pământului, astfel încât *sors* era considerat bunul de familie prin excelență, care aparținea liniei masculine și care, prin urmare, era rezervat doar fiilor². Un alt aspect demn de menționat e faptul că în dreptul burgund fetele aveau vocație succesorală la bunurile tatălui doar dacă nu aveau frați care să vină în concurență cu ele: existența fraților le excludea pe surori nu doar de la moștenirea pământului, ci și de la moștenirea tuturor celorlalte categorii de bunuri. O singură categorie de bunuri era destinată exclusiv moștenirii feminine, și anume bijuteriile, podoabele și veșmintele materne, cu excepția veșmintelor numite *vestimenta matronalia*, pe care le moșteneau băieții în virtutea funcției economice și politice cu care se considera că erau investite aceste bunuri³.

În legislația francilor salieni (*lex salica*) pământul salic, cel primit de la regalitate pentru prestarea unor servicii, capătă în timp un caracter

¹ Sizaret 1975: 62-63.

² Sizaret 1975: 75.

³ Sizaret 1975: 85.

patronimic, după cum atestă însăși denumirea de *pământ salic*: acest termen provine de la *salla*, locuința de la țară a stăpânului familiei, bunul cel mai important din punct de vedere economic și politic, sediul comunității domestice și al organizației familiale, reședința șefului familiei, ca atare nu putea fi destinat decât moștenirii pe linie masculină, singura care putea să ducă mai departe spița și prestigiul neamului⁴. Acest principiu se va influența puternic legislația medievală ulterioară (mai ales după apariția feudalismului) ducând până la excluderea totală a femeilor de la succesiunea la tron, ca în cazul Franței⁵. Principiile succesoriale ale francilor, deși rigide în teorie, totuși nu erau întotdeauna aplicate în practică: în lipsa moștenitorilor masculini, bunurile patrimoniale puteau fi moștenite inclusiv de fete.

O dată cu apariția feudalismului și a unei noi categorii de bunuri, *bunurile vasalice* sau *senioriale*, în practica devoluției succesoriale apare ingerința factorului politic. Pe de o parte, cel care lăsa moștenire trebuia să capete acordul suzeranului, pe de altă parte moștenitorul, pentru a-i fi confirmată moștenirea și succesiunea la demnitatea tatălui, trebuia să depună față de suzeran omagiul vasalic, care îi aducea o serie de obligații precum cele militare (*auxilium*), obligații imposibil de îndeplinit de către o femeie. Așadar fetele sunt excluse de la moștenirea patrimoniului și a demnității publice a tatălui nu în virtutea unui misoginism cinic, cum am fi tentați să credem, ci pentru că, pe de o parte, femeile nu își puteau îndeplini obligațiile vasalice⁶, iar pe de altă parte datorită vulgarizării unui model regal ce privilegia în succesiune primogenitura masculină⁷. Dorința de a păstra intactă moștenirea în familie a avut ca efect nu doar excluderea fetelor, ci și excluderea de la moștenire a celorlați băieți din familie (obligați să își caute rostul în Biserică sau armată), situație care a dus ulterior la ceea ce Georges Duby numea *epoca celibatarilor*: un excedent al populației

---

⁴ Sizaret 1975: 98.

⁵ De remarcat faptul că, în cazul Franței, excluderea femeilor de la tron nu se datorează legii salice (care, de altfel, se referă la pământul salic, nu și la coroană), aceasta fiind doar o găselniță ulterioară conflictului inițial asupra succesiunii la tron din prima jumătate a secolului al XIV-lea (Olivier-Martin 1988: 309). În realitate, excluderea femeii de la tronul Franței a fost o necesitate politică, singura soluție pe care o puteau adopta juriștii pentru a evita ca regatul francez să ajungă sub stăpânirea unui prinț englez: după stingerea fără moștenitori a celor trei fii ai lui Filip IV cel Frumos, coroana ar fi trebuit să îi revină regelui Angliei, Eduard II Plantagenet, nepotul lui Filip de la fiica sa, Elisabeta, lucru pe care francezii doareau să îl evite cu orice preț. De altfel, acest conflict pentru succesiunea la tronul Franței a stat la baza declanșării Războiului de 100 de ani.

⁶ În unele cazuri, în absența fraților, fetele căsătorite puteau transmite demnitatea paternă soților lor, capabili să îndeplinească obligațiile vasalice, aceștia fiind practic cei ce veneau la moștenirea soților (Sizaret 1975: 156).

⁷ Duby 1992: 22.

feminine, un deficit de populație masculină și, prin urmare, partide mai bune pentru întâii-născuți⁸.

Exclusio foeminarum este întâlnită și în spațiul italian, principiul datorându-se felului în care era organizată societatea patriarhală a orașelor italiene. Elementul fundamental care stătea la baza organizării sociale, politice și economice a comunei medievale și moderne italiene era familia: o familie patriarhală rigidă, văzută ca o creație a bărbatului, purtător al numelui și vehicul de transmitere a sângelui și a legăturilor de înrudire⁹, o familie care se învârtea în jurul a două noțiuni fundamentale: *auctoritas* de care se bucură *pater familias* (chiar dacă mult diluată față de ceea ce se înțelegea prin acest concept la romani) și *patrimonium*¹⁰. Patrimoniul era cel care conferea familiei putere economică și politică, precum și recunoaștere socială, de aceea se căuta conservarea lui intactă în sânul familiei, or acest lucru nu se putea realiza decât printr-un sistem succesoral patriliniar care favoriza primogenitura masculină: *per masculos conservantur agnationes et familiae*, pe când succesiunea pe linie feminină *ucide* numele și splendoarea familiei¹¹. Prin urmare erau excluși fiii și fiicele intrați în mănăstire, fiicele căsătorite (se considerau că aceștia toți făceau parte din categoria *exfamiliati*), dar și ceilalți fii ai familiei. Prin căsătorie și prin intrarea sub puterea soțului, se considera că femeia căsătorită rupea orice legătură structurală cu familie de origine¹², excluderea femeii de la moștenirea părintească fiind o constantă a devoluțiunii succesoriale în Italia până în secolul al XVI-lea.

Ca o compensație că erau excluse de la moștenirea tatălui, fetele erau înzestrate, dota fiind considerată singura parte ce li se cuvenea din averea tatălui. Într-o societate în care prestigiul social și onoarea familiei jucau un rol covârșitor, în care căsătoria nu era altceva decât un schimb de bunuri între familii, „un joc de daruri și contradaruri”¹³ menite de multe ori să pună capăt vrajbei între două familii și să pecetluiască pacea sau alianța dintre ele, dota avea o importanță majoră.

Dota în Occident presupunea două direcții de înzestrare: dinspre viitorul soț și dinspre familiei miresei. Pe de o parte, cu prilejul logodnei, mirele plătea socrilor o sumă de bani care simboliza răscumpărarea puterii pământestești (*mundium*) pe care tatăl o avea asupra fetei, iar logodnica primea o dotă (*sponsalium*) constând în animale domestice, veșminte, bujuterii, pietre prețioase, bani, lăzi de zestre, scule și alte bunuri mobile¹⁴,

⁸ Duby 1992: 24.

⁹ Guerra Medici 1996: 51.

¹⁰ Romano 1994: 19.

¹¹ *Foeminarum successio familiarum nomen et splendor occidit* era o idee vehiculată chiar la început de secol XVII! (Duby 1992: 47).

¹² Duby 1992: 21.

¹³ Le Goff 1999: 267.

¹⁴ Aries & Duby 1994: 17.

darurile fiind obligatorii și irevocabile. În plus, în dimineața de după nuntă soția primea de la soț darul nupțial (*morgengabe*), care nu era altceva decât expresia mulțumirii soțului de a-și fi aflat soția fecioară: într-o societate puternic marcată de tabu-ul sângelui, virginitatea miresei era garantul legitimității viitorilor moștenitori, urmașii și succesiunea fiind mai importanți decât căsătoria în sine. Tot din aporturile soțului făcea parte și *donatio propter nuptias*, o sumă alocată pentru supraviețuirea femeii în caz de deces al soțului. Pe de altă parte, familia fetei îi dădea acesteia o *dotalicium*, compusă din bunuri imobile și bani, a cărei valoare trebuia să fie mai mare decât cea venită de la soț, și care era concepută ca o compensație a faptului că fetele erau excluse de la moștenirea propriu-zisă a familiei paterne. În Italia s-au introdus chiar pacturi renuciative expruse prin care fata, o dată dota constituită cu prilejul logodnei, renunța la orice pretenție ulterioară la averea tatălui¹⁵.

Cu trecerea timpului independența economică a femeii, dată de dota sa și de darurile făcute de soț, se înrăutățește. Multe din aporturile soțului sunt abolite în mod autoritar (precum *tertia*, dreptul văduvei la o treime din bunurile soțului decedat, în uzufruct, pentru supraviețuire), zestrea adusă de femeie fiind principala miză a raporturilor patrimoniale dintre soți, astfel încât când această evoluție se oprește în sec. XIV-XV, femeile căsătorite din Franța, Italia și Spania se defineau în general prin zestrea dată de familie¹⁶. Aceasta este administrată de soț, tot el dispune de venituri, iar în cazul decesului acestuia, văduva se bucură doar de uzufruct, nu și de dreptul de a-și transmite prin testament propritețile și bunurile, astfel încât la sfârșitul Evului Mediu femeile sunt mult mai puțin stăpâne pe averea lor decât înainte¹⁷.

În Imperiul Bizantin: perpetuarea dreptului roman în materie succesorală

Spre deosebire de situația din Occidentul european, în Imperiul Constantinopolitan legislația proteja drepturile femeii de a moșteni și de a lăsa moștenire, fii și fiicele având drepturi egale asupra moștenirii părinților datorită faptului că *ambele sexe contribuie la procrearea copiilor*, și că dreptul roman anterior nu face nicio deosebire între ele, chemându-le fără deosebire la succesiunea *ab intestat*¹⁸. Deasemenea, femeii îi era garantată posesia dotei oferită de familia sa cu prilejul căsătoriei, ceea ce face ca multe femei să se îmbogățească, averile lor fiind folosite apoi în scopuri caritabile, în acțiuni de mecenat, în acte ctitoricești etc.

¹⁵ Romano 1994: 45.

¹⁶ Le Goff 1999: 267.

¹⁷ Le Goff 1999: 268.

¹⁸ *Justiniani Institutiones* 2002: cartea II, XII, 5; cartea III, I, 2, 15.

La fel ca în Occident, căsătoriile erau aranjate de părinți, iar fata primea de la soț, cu ocazia logodnei, mai multe daruri: *arra sponsalicia* (pe care trebuia să îl returneze împreună cu echivalentul în bani în caz că rupea logodna sau îl păstra dacă cel care rupea logodna era bărbatul), *donatio propter nuptias* (numit *hypobolon* din sec. IX, echivalent într-o primă fază cu dota, apoi cu jumătate și o treime din dotă, cu același rol ca și în Occident) și *theôrêtron* (a douăsprezecea parte din dotă, ce rămânea sub controlul total al soției chiar în caz de divorț)¹⁹. Cu ocazia căsătoriei propriu-zise, familia îi dădea fetei o zestre, care rămânea în proprietatea ei până la moarte, soțului revenindu-i uzufructul unui echivalent în bani sau al unei proprietăți, cu drept de administrare. Dacă avea copii, aceștia o moșteneau, dacă murea fără copii, dota revenea familiei sale²⁰.

Un aspect demn de menționat este faptul că în Bizanț femeile puteau moșteni chiar tronul (lucru care nu se întâmpla în Franța, de exemplu), ele erau depozitarele unei legitimități pe care nimeni nu o pune la îndoială, legitimitate pe care o puteau transmite mai departe prin căsătorie sau adopție, așa cum a făcut, de pildă Zoe Porphyrogeneta, fiica lui Constantin VIII (căsătorită pe rând cu Roman III, Mihail IV Calafatul, Constantin IX Monomahul), sau în virtutea căreia puteau domni singure (precum Theodora, sora sa, scoasă din mănăstire pentru a fi unsă împărăteasă)²¹. Și aceasta pentru că legitimitatea nu aparținea unui anumit membru al familiei, ci întregii familii, fie la nivelul aceleiași generații, pe orizontală, fie pe verticală²².

În Țările Române: principiul masculinității vs. principiul egalității sexelor

În Țările Române existau norme cutumiare diferite în ceea ce privește succesiunea: pe de o parte vorbim de criterii egalitare (în Moldova), iar pe de altă parte de criterii diferențiale *sub specie sexus*, și anume privilegiul masculinității în Țara Românească și în Transilvania, cu nuanțele de rigoare: în aceste teritorii existau porțițe de scăpare (ficțiuni juridice) care să le permită familiilor să le desemneze pe fiice ca moștenitoare în lipsa descendenților masculini, ajungându-se în Țara Românească chiar la principiul egalității sexelor.

Țara Românească. Privilegiul masculinității se referă la privilegiul fiilor și al descendenților lor masculini de a intra doar ei în stăpânirea moștenirii lăsate de părinți²³. Privilegiul masculinității a funcționat în neapărat în virtutea unei viziuni patriarhale asupra societății,

¹⁹ Cavallo 2000: 144.

²⁰ Cavallo 2000: 144.

²¹ Brezeanu 2004: 155.

²² Brezeanu 2004: 155.

²³ Sachelarie 1970: 93.

discriminatoare la adresa femeii, ci se datorează, ca și în Occident, viziunii asupra pământului în feudalism și urmărilor care decurg din această viziune.

În sistemul vasalic vorbim despre un suveran care are drept de *dominium eminens* asupra întregului fond funciar al țării, pe care îl împarte vasalilor săi sub formă de beneficii în schimbul prestării unor servicii din partea acestora (*consilium et auxilium*), or femeile nu puteau îndeplini îndatorirea principală a vasalului față de senior, aceea de *auxilium* (participarea la oaste)²⁴, așadar ele nu puteau moșteni sau lăsa ca moștenire pământul. Alte explicații leagă privilegiul masculinității de situația politică precară a Țării Românești la începuturile sale statale, când domnul a recompensat cu pământ pe participanții la succesele sale militare, luând totodată măsuri aspre pentru păstrarea moșiei familiale²⁵. În același timp s-a propus și o cauză de natură patrimonială: fetele erau doar înzestrate pentru a nu se altera caracterul arhaic al obștii prin introducerea unor străini în grupul familiei²⁶.

Dacă în societatea medievală occidentală a funcționat principiul primogeniturii masculine din dorința feudalilor de a transmite mai departe intact patrimoniul familial, dar și ca expresie a îndatoririlor militare ale primilor născuți, în societatea românească a funcționat principiul ultimogeniturii masculine (sau feminine, atunci când moșteneau și fetele): casa părintească și mai ales moșia patronimică, de care se lega numele familiei, era lăsată mezinului²⁷, reflex al concepției de continuitate a familiei și al datoriei de a asigura cultul morților²⁸.

Ca o contrapondere la privilegiul masculinității, fiicelor li se dădea o zestre în bani și bunuri imobile, iar aceasta o dată primită, fetele nu mai puteau ridica pretenții la moștenirea părinților, deci înzestrarea avea un caracter definitiv²⁹. Zestrea cuprindea bunuri mobile (bunuri mișcătoare sau *zestrea cu carul*³⁰), în funcție de starea socială a fiecărei familii: animale de povară, bijuterii și accesorii, blănuri și îmbrăcăminte, tacâmuri și obiecte de uz casnic, stupi, vite, așternuturi, bani, robi țigani sau chiar sate, cu mențiunea că în general, când fetele erau înzestrate cu bunuri imobile, acestea provenea de obicei fie din zestrea mamei, fie din bunuri de achiziție de după căsătoria părinților, fie erau cumpărate special pentru căsătoria fetelor³¹.

²⁴ Sachelarie 1970: 93; Fotino 1972a: 102.

²⁵ Fotino 1972a: 104-105.

²⁶ Fotino 1972a: 106.

²⁷ Hanga 1993: 95.

²⁸ Fotino 1972a: 107.

²⁹ Sachelarie 1970: 497.

³⁰ Fotino 1972a: 106.

³¹ Solcan 2005: 42-43.

VI. Hanga remarca pe bună dreptate faptul că privilegiul masculinității se aplica fondurilor moștenite, patronimice, în timp ce regula egalității sexelor imobilelor cumpărate³². Istoriografia acceptă îndeobște că în Țara Românească au existat două reguli concomitente de devoluțiune succesorală (privilegiul masculinității și egalitatea sexelor) în perioada cuprinsă între mijlocul secolului al XIV-lea și sfârșitul secolului al XVII-lea³³, într-o primă fază cu preeminența primeia dintre ele, urmând ca în doua fază, în urma unor etape juridice intermediare de care vom vorbi în cele ce urmează, să se recunoască drepturile succesoriale egalitare.

Privilegiul masculinității nu apare nicăieri numit ca atare în documente, ci este dedus din existența *prădalnicii*, realitate specifică Țării Românești și absentă în Moldova. Practic *prădalnica* nu este altceva decât dreptul de retract feudal al domnitorului pentru pricini de *hiclenie* sau de desherență feudală, interpretat ca o manifestare a dreptului domnesc de *dominium eminens* asupra întregii țări³⁴. Mai pe scurt: dacă nu există moștenitori masculini care să îndeplinească pe mai departe obligațiile vasalice, moșia se reîntoarce în patrimoniul domnitorului. Pentru a preîntâmpina această situație în familiile care aveau doar fete s-a recurs la un artificiu, la o ficțiune juridică, anume transformarea judiciară a fiicelor în fii³⁵ prin menționarea în act a formulei *să-mi fie în loc de fiu*. Practic domnul renunța la dreptul său de retract succesoral în schimbul unui *cal bun* (ulterior darea calului va fi iertată), simbol al suveranității patrimoniale a domnului³⁶. În cazurile în care existau și băieți și fete, iar părinții doreau ca la moștenire să vină și fetele, procedau, tot pe cale juridică, la *înfrățirea pe moșie* a fiicelor cu fiii (*să-i fie alături de fii, să fie doi frați Tudora și Crăciun*)³⁷.

Cum remarca G. Fotino, sistemul succesoral din Țara Românească a cunoscut o evoluție treptată spre egalizarea sexelor prin derogări succesive de la primogenitura masculină: mai întâi prin înzestrările fiicelor cu moșii,

---

³² Hanga 1993: 99, nota 4.

³³ Hanga 1993: 95.

³⁴ Sachelarie & Stoicescu 1988: v. *prădalnica*.

³⁵ Această transformare juridică a fiicelor în fii cred că este suficient de grăitoare pentru a putea să ne dăm seama care era, de fapt, norma generală a succesiunii în Țara Românească: principiul masculinității. Dacă este să lăsăm la o parte realitatea și să gândim strict în termenii juridici din acte, practic nu fiica moștenește, ci tot fiul, de vreme ce, din punct de vedere juridic, fiica era fiu. Vorbim, așadar, de o situație de compromis: fetele nu moșteneau în calitatea lor de femei, de fiice, ci în virtutea noii lor condiții juridice, aceea de fii, de bărbați. Deasemenea se poate remarca faptul că fetele veneau la succesiunea părinților doar pentru că nu aveau frați (în multe documente este inserată expres precizarea ca fiica să nu aibă niciun amestec atâta timp cât mai există cel puțin un fiu în viață).

³⁶ Sachelarie & Stoicescu 1998: v. *darea calului*

³⁷ Sachelarie 1970: 497; Hanga 1993: 95. Vedem că și în cazul procedurii înfrățirii, ca și în acela al transformării fetelor în fii, femeia moștenește pentru că era adusă, juridic, la statutul de frate, cu alte cuvinte de fiu, de bărbat.

prin transformarea fetelor în fii, prin înfrățiri, pentru ca după o perioadă de coexistență a celor două sisteme să triumfe principiul egalității sexelor³⁸. Cauzele care au dus la aceste transformări sunt complexe și sunt legate de trecerea dinspre statul voievodal spre statul aristocratic (deci de creșterea puterii boierilor), de decăderea caracterului militar al organizării feudale³⁹, de destrămarea obștilor și de apariția testamentului⁴⁰.

Moldova. Deși se presupune că privilegiul masculinității ar fi existat în vechime și în spațiul de la răsărit de Carpați⁴¹, documentele scrise rămase atestă faptul că în Moldova devoluțiunea succesorală s-a făcut după principii egalitare (absența noțiunii de *prădalnică* din actele de cancelarie moldovenesti cred că este revelatoare în acest sens). Pentru a explica această stare de fapt, istoriografia a propus diferite teorii, de la influența dreptului roman până la teza lui P. P. Panaitescu a creșterii importanței vitelor mari, în raport cu agricultura⁴² (conform acestei teze, în Moldova nu era necesar să se stopeze înstrăinarea solului întrucât averea cea mai importantă erau vitele mari, boii și vacile).

Încercând și el să descifreze originea dreptului egal de moștenire al fiilor și fiicelor în Moldova, Al. Gonța pornește de la constatarea că această egalitate succesorală nu mai există nicăieri la popoarele din jur și lansează premisa că de fapt acest drept al femeilor de a veni la concurs cu frații lor în materie succesorală este unul autohton, format la confluența a două instituții primordiale de ordin social, familia și proprietate⁴³.

Argumentația istoricului amintit pornește de la faptul că în cadrul satului devălmaș femeile erau răzeși cu drepturi egale cu frații lor, deci veneau în concurs cu aceștia la moștenirea părinților, această egalitate costându-le respectarea jurămintelor depuse de părinți/soți (în caz contrar pierdeau orice drepturi și erau acuzate de hiclenie). Așadar acest drept este datorat faptului că fata este fiică de războinic. De aici Al. Gonța conchide că „obiceiul și capacitatea juridică a femeii în Moldova s-a format ca o consecință a unor obligații de serviciu pe care le contractau persoane de sex feminin, alături de cele de sex bărbătesc în serviciul apărării în cadrul instituției *dom*, adică *casă*, în jurul căreia se organiza apărarea comunității sătești și securitatea ei”, acest obicei al pământului fiind preluat de către populațiile autohtone de la vizigoți (unde exista, după cum am văzut mai sus, egalitatea în drepturi a fiilor și a fiicelor în materie succesorală) care s-au stabilit în secolul al IV-lea la răsărit de Carpați⁴⁴.

³⁸ Fotino 1972a: 107.

³⁹ Fotino 1972a: 112; Sachelarie 1970: 496.

⁴⁰ Sachelarie & Stoicescu 1988: v. *moștenitor*.

⁴¹ Fotino 1972a: 97, nota 8.

⁴² Gonța 1998: 270.

⁴³ Gonța 1998: 271.

⁴⁴ Gonța 1998: 272-273.

Transilvania. În Transilvania, ca și în Țara Românească, ne lovim de același principiu al privilegiului masculinității, apărut după cucerirea maghiară, sub influența feudalismului. Principiul s-a impus în vederea conservării fondului funciar primit de la rege în schimbul serviciilor militare, în virtutea ideii că „femeile și fetele nu obișnuiesc și nu pot să ostășească cu armele și să lupte cu dușmanii” (*mulieres autem et puellae, armis militare, cum hostibusque decertare non solent, neque possunt*)⁴⁵. Ca și în cazul Țării Românești, regele avea drept de *dominium eminens* asupra bunurilor donative, ceea ce legitima reîntoarcerea lor în patrimoniul regal în caz de desherență (*defectum seminis*) sau în caz de trădare (*nota infidelitatis*).

Un prim act care reglementează moștenirile în Ungaria este *Bula de Aur* a lui Andrei al II-lea din 1222: *Dacă vreun slujitor va muri fără a lăsa vreun fiu, fiica va dobândi a patra parte din averea sa, iar cu privire la rest va hotărâ cum va voi el. Iar dacă surprins de moarte nu va putea hotărâ, atunci restul îl va primi rudele sale cele mai apropiate. Și dacă nu va avea niciun fele de rude, îl va dobândi regele*⁴⁶. Actul instituie, practic, *quarta puellaris* sau *quartalitium*, în strânsă legătură cu privilegiul masculinității, prin care s-a urmărit conservarea bunurilor imobile în mâinile descendenților masculini. Conform acestei norme, fiica avea dreptul la un sfert din averea tatălui (mai precis din bunurile avitice⁴⁷), în bani, nu în natură, iar în cazul în care existau mai multe fete, nu exista câte un sfert pentru fiecare, ci fiecare își lua partea cuvenită din sfertul comun.

Într-un document din 4 august 1298, emis de cancelaria lui Andrei al III-lea, hotărâște că *dacă vreun nobil se va fi stins din viață fără vreun moștenitor de parte bărbătească și moșiile sale ar trebui să treacă de drept în mâinile regelui, atunci dreptul filial al fetei și al surorii celui mort trebuie să se dea acestor fiice sau surori împreună cu posesiunea într-un singur loc și o singură regiune spre veșnică stăpânire*⁴⁸. Din acest document reiese că fetele puteau moșteni doar în absența băieților. De altfel și în Transilvania a existat acel artificiu juridic al transformării fetelor în fii, numit *praefectio in filios*, care dădea fiicelor dreptul să își moștenească

⁴⁵ Vladimir Hanga 1993: 96.

⁴⁶ *Documente privind istoria României. Seria C: Transilvania*, vol. 1, 1951, 190.

⁴⁷ În Ungaria, în *Tripartitum*-ul din 1517, care încorporează cutume mai vechi, se făcea distincție între bunurile donative (dobândite de la rege pentru serviciile militare prestate și pe care le moșteneau doar băieții), între bunurile moștenie, *bona avitica*, care nu puteau fi înstrăinate deoarece se considera că aparțin întregii familii, nu doar proprietarului actual (din acesta se calcula și sfertul fetelor) și între bunurile achiziționate, *bona aquisita*, pe care le moșteneau deopotrivă și fetele și băieții (Sachelarie & Stoicescu 1988: v. *moștenitor și proprietate feudală*). Legea avicității, conform căreia bunurile se transmiteau doar în linie descendentă *per masculos*, definitivă în secolul XIV și reluată ulterior de legislația din sec. XV, a fost valabilă în Ungaria până la ordonanța imperială din 20 mai 1859 (Gonța 1998: 271).

⁴⁸ *Documente privind istoria României. C. Transilvania*, vol 2, 453.

părintele, însă doar cu acordul regelui, care le dădea *litterae privilegiales* în acest scop⁴⁹.

Chiar dacă principiul egalității sexelor nu a existat de la început pe teritoriile românești, totuși el a sfârșit prin a se impune, fiind un drept unic între popoarele din această parte a Europei. Viziunea despre femeie din dreptul cutumiar românesc nemaexistând nicăieri în Orient în dreptul public până la 1700, fie că vorbim de slavi, poloni, ruși, bulgari, sârbi, cehi sau croați, G. Fotino remarca faptul că imaginea inoculată de praviile scrise românești (femeia incapabilă, mai proastă decât bărbatul) este de fapt o concepție introdusă din afară, străină de *ius valachicum*⁵⁰.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare:

- Ionașcu, I. (ed.), (1951-1952), *Documente privind istoria României. Seria C: Transilvania*, vol. I-II, București: Academia R. P. R.
- Hanga, Vladimir (ed.), (2002), *Iustiniani institutiones*, București: Lumina Lex.

Lucrări generale și speciale:

- Arriès, Ph. & Duby, G. (coord.), (1994). *Istoria vieții private*, vol. II-III, București: Meridiane.
- Brezeanu, S. (2004). *O istorie a Bizanțului*, București: Meronia.
- Cavallo, G. (coord.), (2000), *Omul bizantin*, Iași: Polirom.
- Duby, G. (1992). *Evul mediu masculin*, București: Meridiane.
- Fotino, G. (1972a). *Vechiul drept succesoral românesc*, în Cronț, Gh. & Fotino, S., 1972, *Pagini din istoria dreptului românesc*, București: Academia R. S. R., pp. 92-151.
- Fotino, G. (1972b). *Studiu asupra situației femeii în vechiul drept românesc*, în Cronț, Gh. & Fotino, S., 1972, *Pagini din istoria dreptului românesc*, București: Academia R. S. R., pp. 56-72.
- Gonța, A. (1998). *Femeia și drepturile ei la moștenire în Moldova după „obiceiul pământului”*, în Gonța, A., 1998, *Studii de istorie medievală*, Iași: Dosoftei, pp. 115-126.
- Guerra Medici, M. T. (1996). *L'aria di città. Donne e diritti nel comune medievale*, Napoli: Edizioni Scientifiche Italiani.
- Hanga, Vl. (1993). *Istoria dreptului românesc. Dreptul cutumiar*, Iași: Fundația „Chemarea”.
- Le Goff, J. (coord.), (1999). *Omul medieval*, Iași, Ed. Polirom.

---

⁴⁹ Fotino 1972b: 62.

⁵⁰ Fotino 1972b: 71.

- Olivier Martin, Fr. (1988). *Histoire du droit français des origines à la Révolution*, Paris : Editions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- Romano, A. (1994). *Famiglia, successioni e patrimonio familiare nell' Italia medievale*, Torino : G. Giappichelli.
- Sachelarie, O. (1970). *Privilegiul masculinității în Țara Românească până la jumătatea secolului al XVII-lea*, „Studii”, tom 23(3), pp. 493-499
- Sachelarie O. & Stoicescu N. (coord.), (1988), *Instituțiile feudale din Țările Române. Dicționar*, București: Academia R. S. R.
- Sizaret, L. (1975). *Histoire de la dévolution successorale ab intestat (du Ve au Xe siècle dans les pays de l'ancienne Gaule romaine)*, Dijon: Centre de Recherches Historiques.
- Solcan, Ș. (2005). *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*, București : Editura Universității din București.